

УДК 338.432

З. Б. Янченко,

заслужений економіст України, к. е. н.,

начальник Головного управління економіки Житомирської облдержадміністрації

ПОДОЛАННЯ ДЕФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У АГРАРНІЙ СФЕРІ ЗАВДЯКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

В статті розглядаються орієнтовні способи реалізації інноваційного потенціалу аграрної сфери регіонів, спрямовані на подолання згубного впливу деформаційних процесів. Також запропоновано механізм підвищення сприйнятливості аграрних територій до здобутків науково-технічного прогресу.

The paper considers measures of practical implementation of innovation potential of agriculture on the regional level and overcoming of the poisonous influence of deformation processes. The author also offers a draft meant to increase the sensibility of rural areas to the achievements of scientific and technical progress.

Ключові слова: ефективність, сільськогосподарське виробництво, інноваційний розвиток, деформаційні процеси, стратегічне управління.

ВСТУП

Проблема необхідності активізації інноваційної складової розвитку, яка вже протягом тривалого часу існує у вітчизняній економіці, набуває особливої гостроти у галузі сільського господарства. Відірваність науки від поточних потреб виробництва у агросфері доповнюється безсистемністю та розрізненістю інноваційних процесів. Виміру впливу інноваційної активності на соціально-економічну ситуацію пліч о пліч іде із необхідністю налагодження виміру та обліку соціальних і екологічних змін. Виникає потреба у комплексному механізмі організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку, який дозволив би здійснювати не тільки інтенсифікацію інноваційних процесів та підвищення сприйнятливості соціально-економічного середовища до їх результатів, але і дозволяв би оцінювати зміни параметрів екологічних процесів, які зазнають якісних перетворень внаслідок здійснення інноваційної активності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням активізації соціально-економічного розвитку аграрних територій шляхом поживлення їх інноваційних процесів займалися Коростельов В.Г. [1, с. 30], Кот О.В. [2, с. 261—263; 3, с. 167—170], Ляпін А.В. [4, с. 81—87], Маркін С.Ю. [5, с. 340—341], Маркіна О.Д. [5, с. 340—341], Рубцова В.Н. [6, с. 20], Старченко В.М. [7, с. 340—341] та інші науковці. Було досліджено взаємозв'язок між соціально-економічним та інноваційним розвитком аграрних територій, розглядалися питання кадрового та інвестиційного забезпечення інтенсифі-

кації інноваційних процесів, ретельно вивчалась їх природа та форми реалізації. Водночас методична частина посилення інноваційних процесів, їх оцінка та вимір зв'язку із соціально-економічними та екологічними процесами потребують подальшого вивчення.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

— запропонувати підхід щодо подолання існуючого протиріччя між можливим та існуючим соціально-економічним розвитком аграрних територій завдяки реалізації їх інноваційного потенціалу;

— розробити механізм підвищення інноваційної сприйнятливості аграрних територій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для комплексного розв'язання існуючого протиріччя між рівнем науково-технічного потенціалу та наявними деформаційними процесами в аграрній сфері Житомирського регіону нами запропоновано підхід щодо його подолання. Він полягає в розробці цілісного механізму організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку регіону та ґрунтується на двох взаємопов'язаних та взаємозалежних структурних елементах: механізмі створення і модифікації системи організаційно-економічного забезпечення та, власне, механізмі його реалізації. Запропонований механізм дозволить підвищити рівень сприятливості визначених територій (в тому числі і сільських) до здобутків науково-технічного прогресу. Він служить підґрунтям для формування модифікованої системи організаційно-економічного забезпечення за результатами оцінки реформуван-

ня та інноваційно-інвестиційного розвитку області через постійно діючий зворотний зв'язок.

Розроблений нами механізм передбачає врахування впливу інновацій на розв'язання пріоритетних проблем регіонального розвитку та на зміни структури інноваційного потенціалу. Важливою особливістю представленого підходу є наявність у ньому взаємопов'язаних підсистем забезпечення, параметри яких у взаємодії утворюють додаткові синергетичні характеристики для ефективної реалізації інноваційних стратегій регіонального розвитку.

У якості методологічної основи стратегічного управління інноваційним розвитком аграрної сфери Житомирської області ми пропонуємо матричну модель, що містить систему критеріїв рівня розвитку інноваційного потенціалу (за демографічним, виробничим, інвестиційним, науково-технічним, освітнім, соціокультурним організаційно-управлінським та інфраструктурним показниками, за ступенем ризику реформування та розвитку підприємництва) та стану забруднення навколишнього природного середовища (радіоактивного, хімічного, фізичного та біологічного). Узагальнюючі критерії розробленої матричної моделі для районів Житомирщини можна використовувати і для інших об'єктів управління інноваційним розвитком (підприємств, регіонів, галузей, країни).

Основною перевагою запропонованої моделі, побудованої на основі матричного підходу, виступає відносно низька трудомісткість та економічність, а також максимальне врахування специфіки кожного району області та внутрішніх і зовнішніх факторів її детермінації. Розроблена модель відзначається простотою структури та сприяє оптимізації використання регіональних ресурсів, спрямованих на реалізацію інноваційного шляху розвитку аграрного сектора економіки Житомирщини.

Регіональні інноваційні стратегії є внутрішнім (ендогенним) процесом, що спрямований на середовище бізнесу конкретного регіону. Така діяльність є орієнтацією на довгострокове планування результатів інноваційного розвитку аграрної сфери в радіоактивно забруднених регіонах. Новим у підході до інноваційної стратегії регіону є використання місцевих особливостей кожного району, які впливають на покращення загальної еколого-економічної та соціальної ситуації в масштабах місцевої громади.

Процес стратегічного управління інноваційним розвитком області пропонується здійснювати поетапно:

- 1) визначення місії;
- 2) проведення стратегічного аналізу (ретроспективний аналіз зовнішнього та внутріш-

нього середовища; діагностика сильних та слабких сторін; прогноз тенденцій змін зовнішнього та внутрішнього середовища);

3) встановлення стратегічних цілей та завдань для їх досягнення (визначення цільових пріоритетів; побудова "дерева цілей");

4) розробка стратегії (аналіз стратегічних пріоритетів та альтернатив розвитку; формування "стратегічного набору");

5) реалізація стратегії (впровадження довгострокових планів, проектів, програм; розробка та виконання тактичних і оперативних планів; формування підсистем забезпечення виконання стратегічного плану);

6) стратегічний контроль (моніторинг діяльності, аудит, оцінка стратегій тощо);

7) обернений зв'язок за результатами діяльності (визначення рівня досягнення кінцевих цілей та відхилень фактичних результатів від встановлених цілей та завдань; корекція стратегічних планів або методів їх реалізації).

Такий підхід дозволить розв'язати протиріччя між проголошеними пріоритетами у справі подолання специфічної проблеми Житомирської області — наслідків аварії на ЧАЕС, тобто забезпечення соціального захисту постраждалого населення, та наявним рівнем фінансування соціальних програм. Адже протягом понад двадцяти п'яти постчорнобильських років у якості головної мети реабілітаційної політики держави розглядалося пом'якшення соціальних та екологічних наслідків катастрофи. Тому неабияку зацікавленість може викликати механізм реалізації концепції "управління інноваційним розвитком за цілями", тобто за кінцевими результатами діяльності. Головним моментом створення самого механізму цільового управління є можливість вимірювання кінцевих результатів діяльності. Проте на сьогодні залишається невирішеною проблема вимірювання результатів інноваційної діяльності у тих унікальних еколого-економічних умовах, що склалися на уражених радіацією територіях.

Запропонований нами матричний підхід до вибору регіональної стратегії розвитку передбачає використання кваліметричного методу, оскільки обраний в якості критерію "інноваційний потенціал" зазвичай не виражається суто кількісними показниками. При визначенні рівня інноваційного потенціалу мають бути застосовані якісні показники, зокрема бальні оцінки. Бал — це одиниця виміру, за допомогою якої оцінюється рівень, стан та інтенсивність будь-якої властивості. Отже, за допомогою лише традиційних економічних методів розрахувати кінцевий ефект від здійснення інноваційної

Таблиця 1. Матриця оцінки інноваційного потенціалу окремих районів Житомирської області

Райони	ПОКАЗНИКИ																	
	Кількісні									Якісні								
	Д	В	І	Н	О	С	У	ІР	Р	Д	В	І	Н	О	С	У	ІР	Р
1																		
2																		
3																		
4																		
5																		
6																		
7																		
8																		
9																		

Джерело: розроблено автором.

діяльності в ускладнених екологічних умовах неможливо. Тому необхідно широко впроваджувати в управлінсько-оціночну діяльність експертні методи, соціологічні дослідження, опитування населення для визначення доцільності використання ресурсів, отримання в результаті як матеріальних, так і нематеріальних благ.

Виходячи з вищевказаного, нами розроблена матриця, яка спрямована на проведення комплексної оцінки інноваційного потенціалу районів радіоактивного забруднення Житомирської області (табл. 1).

Вона складається з двох симетричних частин, в яких зазначаються кількісні та якісні показники розвитку інноваційного потенціалу кожного району: демографічні (Д), виробничі (В), інвестиційні (І), науково-технічні (Н), освітні (О), соціокультурні (С), організаційно-управлінські (У), інфраструктурні (ІР) та рівень ризику (Р). Дана матриця є інструментом розробки інноваційних стратегій розвитку для Житомирщини.

Реабілітаційна політика щодо радіоактивно забруднених або виснажених територій повинна бути побудована на максимальному використанні інтелектуального капіталу суспільства, інформаційних та інноваційно-інвестиційних ресурсів, наявного науково-технічного та природного потенціалів. Для цього необхідно розробити довгострокову стратегію інноваційного розвитку радіоактивно забруднених або виснажених територій, яку підтримала б більшість (критична маса) проживаючого на них населення.

Подальші перспективи розвитку цих регіонів цілком залежатимуть від формування інноваційної моделі їх реабілітації та майбутнього розвитку. Стратегія відродження, побудована на старих засадах, на сучасному етапі стає не тільки неефективною, але й певною мірою шкідливою та небезпечною. Проблема полягає в тому, щоб усі розробки, нововведення та агроінновації утворили певну керовану систему управління, що спричинило б значне посилення їх мультиплікативного ефекту.

Саме від ефективного управління та його відповідності інтересам інноваційного розвитку залежить створення і впровадження нових проривних технологій та агроінновацій, що здатні забезпечити сталий розвиток аграрної сфери у депресивних сільських регіонах. Вирішальними чинниками постають висока самоорганізація та мобілізаційна здатність і стратегічний курс

на максимальне використання власних, внутрішніх сил і можливостей регіону.

Таким чином, нині об'єктивно існують певні проблеми щодо здійснення еколого-економічної реабілітації занедбаних аграрних територій Житомирської області на інноваційній основі. З одного боку, наявний задовільний науково-технічний потенціал, певний досвід організації інтеграції науки і виробництва, кваліфіковані кадри, що у сучасному інформаційному суспільстві постають вирішальним чинником розвитку. З іншого — спостерігається відсутність розвинутої ринкової та інноваційної інфраструктури, що створює значні перешкоди послідовному процесу відродження.

Реалії сьогодення вказують на неможливість реалізації випереджаючої стратегії інноваційного розвитку за більшістю проголошених пріоритетних напрямів. З огляду на вищезазначене, еколого-економічна реабілітація Житомирської області потребує розробки та впровадження адекватного організаційно-економічного механізму інноваційного забезпечення екостійкого розвитку аграрної сфери. У межах такого підходу ми пропонуємо здійснити наступні:

1. Прогнозно-цільові дослідження з метою з'ясування перспектив соціально-економічного та екологічного відродження агросфери. Висновки цього дослідження мають ґрунтуватися на підставі узагальнення думок широкого кола експертів різного фахового профілю стосовно наявних можливостей та вірогідних ризиків і проблем при поверненні забруднених сільськогосподарських територій у загальнонаціональний господарський обіг. У результаті повинна сформуватися система регіональних пріоритетів на довго-, середньо- та короткостроковий періоди розвитку.

2. Ревізію чинного законодавчого поля, що регламентує ведення економічної діяльності у радіозабруднених або відсталих агрорегіонах, з наступним його удосконаленням та доповненням. Зміни у нормативно-правових актах повинні спрямовуватися не лише на надання компенсаційних гарантій та дотаційних виплат, а

передусім на створення сприятливих умов для суб'єктів реабілітаційного процесу та стимулювання інноваційного бізнесу. Крім того, потребують обґрунтування організаційно-нормативні принципи зниження екологічних ризиків господарювання з урахуванням особливостей регіональної інноваційної стратегії технологічного розвитку, що дозволить здійснювати більш виважену реабілітаційну політику.

3. Оцінку науково-інноваційного потенціалу аграрного та інших секторів економіки як чинника екологічної реабілітації та стійкого соціально-економічного розвитку сільських територій. У результаті проведеного аналізу повинні структуруватися, з одного боку, основні проблеми соціально-економічного характеру (демографічні, екологічні, технологічні, організаційні, виробничі, управлінські, маркетингові, майнові, фінансові тощо), з іншого — наявні ресурси та резерви науки і виробництва для їх розв'язання. Результатом такого дослідження має стати формування інформаційної бази для розробки і прийняття управлінських рішень у галузі еколого-економічної реабілітації занедбаних сільських територій. Такий банк даних повинен містити перелік усіх наукових, освітніх та виробничих установ, що є носіями інтелектуальних розробок у багатовекторних дослідженнях з цих проблем; конкретних науково-дослідних проектів та новацій, а також перелік потенційних споживачів-замовників науково-технічної продукції та інших результатів інтелектуально-дослідницької діяльності.

4. Інфраструктурне забезпечення з підтримки та активізації інноваційних процесів у аграрній сфері області. Це передбачає створення мережі структур інноваційного типу: агроекологічних технопарків, реабілітаційних центрів інноваційного розвитку, агробізнес-інкубаторів, у довгостроковій перспективі — агроекотехнополісу. У цьому процесі відіграватиме ключову роль фінансовий сектор економіки, оскільки інноваційні процеси мають забезпечуватися капіталовкладеннями. За сучасних умов потрібні нові підходи до інноваційно-інвестиційної політики, що б забезпечувала приплив ресурсів у наукомісткі галузі і напрями регіонального розвитку згідно з визначеними пріоритетами.

5. Організаційно-інформаційний моніторинг на усіх етапах еколого-економічної реабілітації аграрних територій. Головною умовою практичної реалізації вказаних заходів у комплексному процесі відродження сільськогосподарських територій є зміцнення інформаційної інфраструктури та створення ефективно діючої телекомунікаційної мережі, що має охоплювати усі виробничі, наукові, освітні, фінансові та адміні-

стративні ланки реабілітаційної діяльності. Організаційно-інформаційна система повинна забезпечувати горизонтальну та вертикальну координацію при розробці та прийнятті управлінських рішень на кожному ієрархічному рівні менеджменту. Це дозволить у перманентному режимі узгоджувати програми та проекти з реалізації цільових пріоритетів інноваційно-інвестиційної діяльності, здійснювати якісний та об'єктивний контролінг та превентивно розробляти необхідні коригувальні заходи.

Для забезпечення інноваційної діяльності та науково-технічного розвитку аграрної сфери в області ми пропонуємо створити інформаційно-пошукову систему, що буде містити нормативну, науково-технічну, патентну та економічну інформацію, необхідну для провадження інноваційної діяльності. Функціонування системи буде забезпечуватись Житомирським державним центром науково-технічної і економічної інформації.

До функцій Центру буде входити:

- створення та постійне оновлення регіональної електронної бази даних про окремі завершені науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, ступінь їх готовності до впровадження;

- ведення бази даних регіональних інноваційних проектів;

- ведення електронної бази даних про регіональну мережу освітніх, наукових, науково-дослідних, дослідно-конструкторських організацій та інноваційних центрів, про їх науково-технічний потенціал, отримані результати;

- створення та оновлення бази даних інноваційно-активних підприємств регіону;

- ведення бази даних потенційних інвесторів, які пропонують фінансування науково-технічних розробок та інноваційних проектів в Україні;

- консультативна допомога та юридичний супровід наукових розробок та проектів щодо забезпечення захисту прав інтелектуальної власності їх авторам.

Інформаційна система забезпечуватиме постійний доступ зацікавлених користувачів до бази даних області, інших регіонів та центру (Національна академія наук України), а також надаватиме можливість пошуку необхідної інформації.

Окремий підрозділ Центру надаватиме консультативні послуги користувачам системи з питань захисту прав інтелектуальної власності в електронному форматі. Відвідувачі зможуть отримувати консультації і безпосередньо в Центрі, фахівцями якого буде здійснюватись юридичний супровід реєстрації наукових розробок і проектів, а також експертиза договорів щодо передачі прав інтелектуальної власності.

Важливою ланкою системи стане Інформаційно-консультативний центр, до функцій якого ми пропонуємо включити надання маркетингових послуг на ринку інноваційних продуктів та послуг зі складання інноваційних проектів.

За визначеними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності маркетингові дослідження повинні проводитись на постійній основі. Їх результати мають подаватися дорадчому органу з питань інноваційного розвитку при обласній державній адміністрації. Специфічні дослідження ринку інноваційних продуктів повинні здійснюватися на договірних засадах з встановленням диференційованої плати за надані послуги.

При розробці інноваційних проектів Центр повинен керуватися Порядком конкурсного відбору інноваційних проектів для їх фінансової підтримки, визначеним Державним агентством України з інвестицій та інновацій, або вимогами потенційних інвесторів, здатних профінансувати інноваційний проект.

Як зазначалося раніше, можливість для підприємства залучити фінансові ресурси є критичною складовою процесу комерціалізації результатів досліджень та досвідно-конструкторської діяльності. Для вирішення проблеми пошуку інвесторів для реалізації інноваційних проектів до регіональної інноваційної системи увійде Агенція з питань залучення інвестицій.

Фахівцям Агенції ми пропонуємо проводити таку роботу:

- визначення кола потенційних інвесторів;
- вивчення умови фінансування інноваційних проектів та ознайомлення з ними розробників інноваційних продуктів;
- організація презентації нових інноваційних проектів;
- організація зустрічей зацікавлених у реалізації проектів сторін.

Наявність у стосунках між інвестором та розробником професійного посередника в особі Агенції буде збільшувати шанси на успіх переговорів між ними та підвищуватиме рівень їх довіри один до одного.

Таким чином, створена інформаційно-консалтингова система забезпечить накопичення, постійне оновлення та обмін інформацією щодо інноваційного розвитку регіону. Комплекс послуг, які надаватимуться її структурами, сприятиме вирішенню цілої низки питань, пов'язаних з комерціалізацією результатів завершених науково-технічних розробок та передачею їх до сфери виробництва.

ВИСНОВКИ

Сучасна практика управління процесами в аграрній сфері області не має в своєму арсеналі

надійної методики організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку. Методологічною основою розробленої матричної моделі стратегічного управління інноваційним розвитком аграрної сфери Житомирської області може служити розроблена система критеріїв — рівня екологічного забруднення та рівня розвитку інноваційного потенціалу (на основі якісних і кількісних показників розвитку).

Практична реалізація системи заходів щодо організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери Житомирщини можлива в рамках розробленої регіональної інноваційної стратегії, що розглядається як публічний форум співпраці сфер агробізнесу, регіональних органів влади, науково-дослідних установ та освітніх закладів, а також неурядових організацій з метою активізації місцевих факторів зростання та ефективного використання регіональних ресурсів.

Література:

1. Коростелев В.Г. Инновационное развитие сельских территорий // Региональные агросистемы: экономика и социология. — 2007. — № 1. — С. 30.
2. Кот О.В. Деякі аспекти використання науково-технічного потенціалу України у розв'язанні аграрних проблем // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: кол. монографія у двох томах. Т.1 / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. — К.: ІАЕ, 2001. — С. 261—263.
3. Кот О.В. Інноваційні аспекти функціонування підприємств аграрного сектора в сучасних умовах господарювання // Наука та наукознавство. — К.: Фенікс, 2002. — №4. Додаток. — С. 167—170.
4. Ляпин А.В. Развитие инвестиционной привлекательности сельских территорий в системе реализации региональной инновационной политики // Вестник Саратовского госагроуниверситета им. Н.И. Вавилова. — 2006. — № 3. — С. 81—87.
5. Маркин С.Ю., Маркина Е.Д. Инновационный фактор в развитии сельских территорий // Никонские чтения. — 2008. — № 13. — С. 340—341.
6. Рубцова В.Н. Основное направления стратегии инновационного развития сельских территорий // Региональные агросистемы: экономика и социология. — 2008. — № 1. — С. 20.
7. Старченко В.М. Инновационные проекты развития сельских территорий // Экономика сельского хозяйства России. — 2009. — № 4. — С. 57—61.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2011 р.